

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОБОТИ З ДЕЛІНКВЕНТАМИ

О. В. Волошина, заступник
начальника кафедри юридичної
психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
психологічних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ПРАЦІВНИКІВ КРИМІНАЛЬНОЇ МІЛІЦІЇ У СПРАВАХ ДІТЕЙ ІЗ ПСИХОЛОГІЧНОЮ СЛУЖБОЮ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Розглянуто форми взаємодії кримінальної міліції у справах дітей Міністерства внутрішніх справ України із психологічною службою системи освіти України, зокрема її організаційно-управлінські основи.

Ключові слова: взаємодія; форми взаємодії; кримінальна міліція у справах дітей; психологічна служба системи освіти; профілактична діяльність.

Реформування організаційно-правових засад діяльності правоохоронних органів, вдосконалення управлінських структур, обумовлює необхідність активізації їхньої взаємодії з державними та недержавними організаціями та службами, зокрема із психологічною службою системи освіти у сфері профілактики правопорушень та запобіганні злочинів серед неповнолітніх.

Різні аспекти профілактики правопорушень серед неповнолітніх досліджували Р.І. Благута, О.І. Бондарчук, О.В. Змановська, Л.І. Мороз, Р.Г. Коваль, Д.М. Тичина, В.М. Оржеховська, В.Ф. Моргун, А.М. Нечаєва, К.В. Сєдих, М. Фіцула тощо. Але питання координації та взаємодії всіх суб'єктів профілактики правопорушень серед неповнолітніх були розглянуті недостатньо, тому метою нашої статті є виявити форми взаємодії КМСД МВС України з психологічною службою системи освіти України та її організаційно-управлінські основи.

Профілактичну роботу органи внутрішніх справ проводять у тісній взаємодії з іншими суб'єктами, що мають відношення до підлітків: навчальними закладами,

адміністраціями підприємств, військкоматами, засобами масової інформації тощо. Тісна співпраця проводиться з органами суду, прокуратури, виховно-трудовами установами.

Взаємодія кримінальної міліції у справах дітей з психологічною службою системи освіти – це організований у відповідності з вимогами чинного законодавства, відомчих та міжвідомчих нормативних актів процес ділового співробітництва (погоджених або спільних дій), спрямований на досягнення ефективних результатів профілактики правопорушень серед неповнолітніх, а також вирішення комплексу задач, що стоять перед означеними суб'єктами.

Взаємодія і координація діяльності правоохоронних органів та психологічної служби системи освіти України здійснюється *на основі таких принципів*: дотримання законності; рівність всіх учасників координаційної діяльності; самостійність кожного органа в межах визначених законом повноважень; гласність в тій мірі, в якій вона не суперечить вимогам законодавства про захист прав і свобод людини, про державну та іншу охоронювану законом таємницю; відповідальність керівників за виконання спільних рішень [3].

Взаємодія кримінальної міліції у справах дітей з психологічною службою системи освіти України може здійснюватись у формах:

- проведення спільних координаційних нарад керівників психологічної служби та правоохоронних органів;
- обмін інформацією з питань боротьби із злочинністю неповнолітніх;
- спільний виїзд в регіони для проведення сумісних дій, перевірок і надання допомоги місцевим правоохоронним органам та психологічній службі системи освіти;
- вивчення та поширення позитивного досвіду;
- проведення сумісних цільових заходів для виявлення та попередження злочинів, а також виявлення причин та умов, які сприяють їх вчиненню;
- взаємне використання можливостей правоохоронних органів для підвищення кваліфікації соціального педагога та психолога, проведення спільних семінарів, конференцій;

- видання спільних наказів, вказівок, підготовка інформаційних листів та ін. організаційно-розпорядчих документів;

- випуск спільних бюлетенів (збірників) та інформаційних видань;

- розробка і затвердження узгоджених планів координаційної діяльності.

Взаємодія *державних органів та психологічної служби* системи освіти України у сфері запобігання злочинів серед неповнолітніх відбувається у *формах*:

- взаємне інформування про стан, динаміку та причини правопорушень серед неповнолітніх, окремих фактах скоєння підлітками правопорушень та злочинів;

- складання спільних планів роботи, планування скоординованих заходів, спрямованих на попередження і запобігання злочинам неповнолітніх;

- проведення узгоджених заходів або спільного проведення окремих заходів по боротьбі з правопорушеннями неповнолітніх;

- проведення спільних семінарів з обміну досвідом роботи, міжвідомчі наради, участь представників одних взаємодіючих органів в засіданнях і нарадах, які проводяться іншими органами;

- використання інших форм взаємодії (наприклад, надання допомоги, сприяння в роботі).

Розглянемо вказані форми взаємодії більш детально.

1. Основною формою взаємодії КМСД МВС України з психологічною службою системи освіти України є ***взаємний обмін інформацією***. Однією з умов успішного здійснення профілактичної діяльності – забезпечення своєчасного і повного обміну інформації між суб'єктами профілактики. Інформаційно-аналітична діяльність складає базу функціонування механізму управління профілактикою правопорушень неповнолітніх. Переважна більшість вчених підкреслюють важливість своєчасного збору інформації про підлітків-правопорушників, її обробки, зберігання та створення належних умов для використання, органами внутрішніх справ та працівниками психологічної служби системи освіти [1, с. 73].

Прикладом збору такої інформації є обліки. У зв'язку з цим варто відзначити, що головним підрозділом, який займається профілактикою злочинів неповнолітніх в системі органів

внутрішніх справ, є кримінальна міліція у справах неповнолітніх (КМСД). Відповідно до Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей затвердженої наказом МВС України від 19.12.12 № 1176 п. 4.1 якої визначає, що працівники підрозділу КМСД ведуть профілактичний облік дітей та алфавітно-довідковий облік дорослих осіб [4].

Крім того, підрозділами КМСД ведеться відповідно до п. 4.23 Інструкції **алфавітно-довідковий облік** дорослих осіб, які були засуджені умовно, а також стосовно яких виконання вироку про позбавлення волі відстрочено за вчинення таких кримінальних правопорушень: втягнення дитини у злочинну діяльність, пияцтво, азартні ігри, жебрацтво; схиляння дитини до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та ін.

Констатуємо, що в практичній діяльності з виконання положень зазначеної Інструкції є багато недоліків, пов'язаних з приховуванням свідчень про скоєння неповнолітніми в навчальних закладах та за місцем проживання дрібних крадіжок, хуліганства, вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, алкогольних напоїв. Подібні випадки обумовлені небажанням інформувати органи внутрішніх справ про правопорушення, яке має місце в навчальних закладах, незадовільною роботою посадових осіб – суб'єктів профілактики та іншими факторами. Все це свідчить про те, що інформаційно-аналітична діяльність суб'єктів профілактики, особливо в період отримання, опрацювання і аналізу свідчень про правопорушення неповнолітніх, потребує вдосконалення.

2. Наступною формою взаємодії кримінальної міліції в справах дітей та психологічною службою системи освіти України є **планування** спільної роботи.

Відповідне планування повинно здійснюватись на всіх рівнях: від районних і міських органів, які здійснюють профілактичну діяльність злочинів неповнолітніх до органів центральної виконавчої влади, де планування сумісних заходів набуває форм державних програм.

Прикладом є Державна програма боротьби із злочинністю [7], Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року [8].

Вважаємо, що першочергової уваги потребує розробка і впровадження національних програм антипропаганди тютюнопаління, вживання алкогольних напоїв, наркотиків, яких поки що немає в державі [5].

На рівні району (міста), доцільно розробляти спільні плани роботи району та адміністрації міста, які розташовані на обслуговуючій території освітніх закладів і спеціальних навчально-виховних закладів. Сумісне планування потребує і розробки цільових профілактичних рейдів та операцій.

3. Наступною формою взаємодії суб'єктів профілактики є **міжвідомчі рейди**. Мета проведення рейдів – соціальний та правовий захист дітей, запобігання їх безпритульності та бездоглядності. Ці профілактичні заходи дозволяють влаштовувати безпритульних дітей до закладів соціального захисту та впливати на дітей, що вживають спиртні напої, наркотичні засоби або психотропні речовини. У цьому аспекті зазначимо, що нині неповністю використані відповідні запобіжні можливості, передбачені Законом України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р.

При встановленні причин та умов, які призвели до збільшення кількості дітей, що учинили злочини в стані алкогольного сп'яніння, а також підлітків, які були затримані за вживання алкогольних напоїв в громадських місцях та появу в громадському місці в п'яному вигляді є те, що застосування штрафних санкцій не є дієвим стримуючим фактором.

Унаслідок значної популярності і попиту у дітей алкогольних напоїв і тютюнових виробів, підприємцям вигідніше сплатити штраф і продовжувати торгівельну діяльність. Також неякісний збір та оформлення документів, які підтверджують факт продажу дитині алкогольних напоїв чи тютюнових виробів не дозволяє притягнути до відповідальності правопорушників. Більше того непрофесійні дії працівників міліції дають підстави для звернень громадян до судів та Міністерства внутрішніх справ.

4. Проведення **спільних семінарів** з обміну досвідом роботи, **міжвідомчих нарад**, участь представників одних суб'єктів взаємодії в **засіданнях**, які проводяться іншими, дозволяють співробітникам взаємодіючих органів налагодити ділові контакти і зв'язки, бути в курсі оперативної обстановки,

на обслуговуючій території, дізнаватись про нові методи і прийоми роботи, підвищувати свою кваліфікацію. Так, на нарадах спільно з працівниками КМСД та психологічної служби системи освіти працівниками системи освіти аналізують стан роботи з попередження систематичного вживання спиртних напоїв, наркоманії, токсикоманії серед неповнолітніх на обслуговуючій території у навчальних закладах.

5. *Інші форми* взаємодії суб'єктів профілактики правопорушень серед неповнолітніх: підготовка спільних пропозицій, проведення спільних зустрічей з населенням, яке проживає на обслуговуючій території, виступи в навчальних закладах, виступи і публікації в ЗМІ, «правовий всеобуч» та ін.

Пропозиції і подання суб'єктів взаємодії передбачає винесення узгоджених рішень, пропозицій. Так, КМСД та психологічна служба системи освіти, вносять у відповідні органи і заклади, спільні, узгоджені пропозиції, подання, передбачені законодавством, відносно неповнолітніх, які скоїли правопорушення або антигромадські дії, відносно їх батьків або законних представників або посадових осіб, які не виконують або неналежно виконують свої обов'язки з виховання, навчання, утримання неповнолітніх або негативно впливають на їх поведінку або жорстоко поводяться з ними.

Велике значення в боротьбі із злочинністю серед неповнолітніх мають скоординоване *використання* органами, які здійснюють профілактичну діяльність *можливостей ЗМІ*. При цьому можуть використовуватись такі форми, як публікації, ведення постійних рубрик з відповідної тематики, організація диспутів на радіо або телебаченні. Це сприятиме формуванню позитивної суспільної думки про діяльність органів внутрішніх справ в цілому і підрозділів КМСД зокрема, пропаганді виступів у навчальних закладах (школах, училищах) з питань, пов'язаних з правопорушеннями та злочинами неповнолітніх та їх попередженням. Така діяльність сприятиме залученню до питань попередження злочинності неповнолітніх різні громадські та релігійні організації, рухи й увагу багатьох верств населення.

Серед неповнолітніх суб'єктам взаємодії доцільно проводити «*правовий всеобуч*» в освітніх закладах району, в тому числі і на батьківських зборах, а також під час перебування неповнолітніх в літніх таборах.

Одним із напрямів взаємодії КМСД і психологічної служби системи освіти є *правове виховання учнів*. Окремими темами у системі занять із правового виховання учнів є роз'яснення простих й водночас важливих понять таких як злочин, адміністративне правопорушення, заподіяння шкоди, вік з якого настає кримінальна відповідальність неповнолітніх тощо. На заняттях працівники міліції мають роз'яснювати основні правові питання про кримінальну та адміністративну відповідальність неповнолітніх, а також відповідальність за придбання горілчаних виробів (що буде тому, хто придбав і тому, хто продав, що буде за побиття, тортури та їх знімання на відеокамеру мобільного телефону, тощо).

Планування таких системи проведення занять (їх графік) доцільно проводити на початку навчального року, коли йде планування заходів психолога на цілий рік.

Міністерство внутрішніх справ формує *інститут шкільних інспекторів міліції*, який полягає в тому, що у навчальних закладах, запроваджується територіальний принцип роботи, тобто за кожним із них закріплюється працівник КМСД, який проводить зустрічі з адміністрацією навчальних закладів та представниками батьківських комітетів; лекції та практичні заняття, спрямовані на формування в дітей правосвідомої поведінки, навичок до здорового способу життя [3].

Взаємодія працівника КМСД з посадовими особами психологічної служби системи освіти (практичний психолог та соціальний педагог) відбувається з приводу тих матеріалів, якими оперує практичний психолог та соціальний педагог. Така інформація в більшості випадків є конфіденційною, містить відомості про навчання та виховання дитини, її динаміку зросту, зв'язки з батьками та друзями, близьке оточення та матеріальне становище.

Працівник психологічної служби системи освіти (практичний психолог і соціальний педагог) в обов'язковому порядку мають вести *наступні документи*:

- план роботи;
- індивідуальна картка учня;
- соціальний паспорт класу (заповнює класний керівник).

На підставі соціальних паспортів класів соціальний педагог заповнює соціальний паспорт навчального закладу, журнал обліку сімей дітей, які опинились у складних життєвих обставинах;

- облікова картка сім'ї (щодо якої здійснюється соціальний супровід). В ній вказують тип сім'ї (багатодітна, неповна, малозабезпечена), кількість членів сім'ї, підставу для організації соціального супроводу відповідно до спільного наказу МОН України від 14 червня 2006 р. № 1983/388/452/221/556/596/106 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах»;

- журнал щоденного обліку роботи;

- журнал реєстрації звернень учнів, батьків, вчителів (у якому вказується проблема звернення, короткий зміст консультації). Ця інформація є конфіденційною і надається лише з дозволу директора навчального закладу, керівника районного (міського) центру практичної психології і соціальної роботи та методиста;

- журнал проведення корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи практичним психологом (соціальним педагогом) з певними категоріями учнів;

- протоколи індивідуальних консультацій практичного психолога (соціального педагога) – містить проблему звернення та короткий зміст консультації. Дана інформація є конфіденційною і надається лише з дозволу директора районного (міського) центру практичної психології і соціальної роботи або методиста;

- індивідуальні картки психолого-педагогічного діагностування учнів, який містить соціально-демографічний паспорт учня та його сім'ї;

- картка стану здоров'я і розвитку дитини, яка містить інформацію про адекватність поведінки, особливості контакту, наявність інтересу до взаємодії з дорослими, міра самостійності, стан емоційно-вольової сфери [6].

За допомогою аналізу цих документів працівник КМСД може з'ясувати наступні питання:

- 1) стан здоров'я та історію розвитку дитини;
- 2) умови розвитку і виховання у сім'ї;
- 3) результати психологічного діагностування (риси особистості, характер, схильності, звички, темперамент);
- 4) зміст, періодичність індивідуально-корекційної роботи психолога (коли проводилась, скільки разів, якщо дитина агресивна і батьки звертались за допомогою щоб провести діагностику, то скільки було таких звернень).

Проте, є ряд документів які, на нашу думку, є особливо важливими для працівників КМСД, які проводять індивідуальну профілактику відносно конкретної дитини. Це *індивідуальна картка*, яка заводиться у випадку систематичного пропуску занять учнем, який має проблеми з поведінкою (девіантні прояви), має значні відставання у навчанні. Крім того, дана картка містить інформацію про соціальний портрет сім'ї.

Рекомендовані форми роботи працівників КМСД з учнями:

- лекція;
- консультування (групові, індивідуальні);
- демонстративні фільми;
- рольові ігри.

До методів роботи працівників КМСД з учнями відносяться:

- метод дискусії;
- метод проблемних ситуацій;
- лекції;
- самостійна робота;
- анкетування.

На нашу думку плідна взаємодія працівників кримінальної міліції в справах дітей з працівниками психологічної служби системи освіти за умови проведення спільних заходів. Наприклад, *психолог проведе лекцію, а працівник міліції анкетування чи демонстрацію фільмів з цієї ж теми*, чи наведе реальні приклади з практики з приводу певної теми лекції. В таких випадках планування спільних заходів повинно безпосередньо стосуватись практичних прикладів. Крім того, не останню роль у правовому вихованні дітей відіграє *правовий всеобуч батьків*. Основні питання, яких може стосуватись таке виховання може полягати у виявленні ознак вживання наркотиків (за ознаками блідий, невиспаний, запах з роту); як виявити, чи зазнавала дитина насилля, чи знає дитина та її батьки, де в районі «притон», де торгують «соломкою».

На нашу думку, суттєвим фактором для нормальної спільної діяльності є організація ефективного контролю. Контроль притаманний будь-якій управлінській діяльності, за його допомогою досягається обов'язковість виконання поставлених задач та цілей як психологами та соціальними педагогами закладів освіти, так і з боку

працівників кримінально міліції в справах дітей. Профілактична діяльність в деяких випадках пов'язана з певною небезпекою, тому такі заходи повинні здійснюватись у присутності працівника міліції. Суттєвою проблемою є те, що в органах внутрішніх справ спостерігається значний некомплект особового складу, що негативно позначається на ефективності організації взаємодії.

Таким чином, проаналізувавши організаційно-управлінські засади взаємодії підрозділів КМСД та психологічної служби системи освіти України варто зауважити, що більшість профілактичних заходів спрямовані на наслідки злочинної поведінки неповнолітніх, але не на її причини. Тому це може стати перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Антонян Ю. М. Несовершеннолетние преступники / Ю. М. Антонян, В. В. Юстицкий. – М., 1993.
2. Запобігання злочинності неповнолітніх [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravnyk.info/krm1g_26-3.html.
3. Інструкція з організації роботи органів внутрішніх справ України щодо протидії дитячій злочинності : наказ МВС України від 26 листоп. 2008 р. № 367.
4. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей : наказ МВС України від 19 груд. 2012 р. № 1176.
5. Організаційно-методичні засади взаємодії кримінальної міліції у справах дітей з психологічною службою системи освіти України : [метод. рек.] / В. В. Юсупов, В. Г. Панок, М. В. Пашковська, О. В. Волошина. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 48 с.
6. Основи практичної психології : [підруч. для ВНЗ] / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелєва та ін. – [3-тє вид., стереотип.] – К. : Либідь, 2006. – 536 с.
7. Про Державну програму боротьби зі злочинністю : Постанова Верховної Ради України від 25 черв. 1993 р. № 3325-ХІІ.
8. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листоп. 2011 р. № 1209.